

הרב צבי א' נויגרשל

תנועת המוסר – תנועה חינוכית

תנועת המוסר, שמייסדה רבי ישראל מסלנט זצ"ל, הייתה תנועה חינוכית רבת השפעה אשר פעלה בשיבות ליטא לפני חורבן בתקופת השואה באירופה. השפעתה נמשכת בשיבות ארץ ישראל ובישיבות שהוקמו ברחבי אירופה ובאר"י לאחר השואה. במסגרת התנועה פעלו אישי חינוך דגולים, גדולי תורה, אשר גיבשו תורה חינוכית-תורנית מקפת שהייתה ביסוד פעילותם של "המנהלים הרוחניים" בשיבות. עקרונות יסוד חינוכיים רבים משוקעים בספרות "השיחות" הענפה ומן הראוי לדלותם מתוכה.

המידה הנכונה היא, לנקוט באמצעים ודרכים חינוכיים בהתאם לצרכי הזמן והמקום, להתעדכן בכל חידוש המקדש את חינוכו של הדור. אבל ביסוד החידושים והאמצעים המשתנים יש להניח אמיתות יסוד ועקרונות קבועים ממקור התורה. תנועת המוסר היא מקור איתן ממנו נוכל לשאוב עקרונות אלו. נעמוד במאמר זה על כמה מעקרונות אלה.

מרכז עניינה החינוכי של תנועת המוסר הוא היחיד. המאמץ החינוכי מופנה אל היחיד, כל יחיד ביחידותו. נפשו של כל יחיד הוא עולם מלא ויחודי. יש לחזור אל פנימיותה של הנפש, לחשוף את הכוחות היחודיים הפועלים בה, הכוחות הגלויים ובעיקר הכוחות הנסתרים [= "הכהים"]. "לפיכך נברא האדם יחידי בעולם... להגיד גדולתו של מלך מלכי המלכים הקב"ה, שאדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד וכולן דומין זה לזה, ומלך מלכי המלכים הקב"ה טובע כל אדם בחותמו של אדם הראשון ואין אחד מהם דומה לחברו, לפיכך כל אחד ואחד חייב לומר בשבילי נברא העולם" (סנהדרין פרק ד' משנה ה). גם אם אמנם אנו מכירים את ערכו של ציבור, את ערך הכלל, גם אם יודעים אנו שכוחו של הכלל הוא מעבר לסך הכוחות המצורפים של היחידים, לא ייבנה הכלל אלא מצירוף היחידים אשר הגיעו לשלמותם בתהליך חינוכי מכוון כלפי כל אחד ואחד. המטרות החברתיות והציבוריות הכלליות יושגו אך ורק מתוך תיקונם של היחידים המרכיבים את החברה.

מכאן המסקנה, דרכי החינוך לא ישוכללו על ידי צעדים ארגוניים ושינויים ארגוניים אלא על ידי תפיסה נכונה של היחס בין המחנך והחניך בייחודו. הפניה של המחנך צריכה להיות תמיד אל היחיד.

זאת ועוד, החינוך הוא תהליך ממושך, עקבי ומתמיד, אסור שיהיה היסח דעת מצד המחנך. "מה היה תחילתו של רבי עקיבא, אמרו בן ארבעים שנה היה ולא שנה כלום, פעם אחת היה עומד על פי הבאר, אמר מי חקק אבן זו, אמרו לי, לא המים שתדיר נופלים עליה בכל יום? אמרו לו: עקיבא אי אתה קורא 'אבנים שחקו מים' (איוב י"ד). מיד היה רבי עקיבא

דן קל וחומר בעצמו מה רך פסל את הקשה, דברי תורה שקשה כברזל על אחת כמה וכמה שיחקקו את לבי שהוא בשר ודם" וכי' (אבות דרבי נתן פ"ו מ"ב).

הפעולה החינוכית צריכה להיות בלתי פוסקת, היא צריכה להיות פעולה תדירה "בכל יום ויום", רק כך היא פועלת את פעולתה בנפש. לא מפעלים חד-פעמיים, ראוותניים, רועשים ישפיעו על נפש האדם, לא ברעש יבוא המחנך אל נפשו של החניך. מחנכי תנועת המוסר "שוחחו" עם תלמידיהם, שיחת פנים אל פנים, שיחת נפש עם כל יחיד ויחיד גם אם הדברים נאמרו בציבור. כל תלמיד חש כי הרב מדבר אליו ורק אליו.

עיקרון נוסף, תנועת המוסר דורשת התמסרות מלאה של החניך, היא דורשת את כל כולו. רבי עקיבא הכיר שהתורה יכולה לחקוק לבו של אדם, "אם הוא אדם כזה אשר לוקח את התורה לא לשום מטרה אחרת, ולא לשום חשבון זר, כי אם שתחקוק את לבו כמו המים את האבן". (הגר"י הורביץ, מדרגת האדם, מאמר ברור המדות, מהדורה ד', ירושלים תש"ל, עמ' צ"ח). בתקופת הלימוד והחינוך "התלמיד נדרש טוטלית, אך ורק למטרה אחת – השתלמות. רק כך התורה פועלת עד שיתהפך לבו לטובה" (שם). כל פעילות אחרת ותהא החשובה ביותר כשעלצמה מפריעה לתהליך החינוכי ע"כ אינה רצויה. תהליך ההשתלמות הוא ארוך ורצוף ואסור שיהיה קטוע. המפסיק ממשנתו יש בזה סכנה גדולה "כי רבים חללים הפילה" (משלי ז', כו) – זה תלמיד חכם שלא הגיע להוראה ומורה" (מס' סוטה ב, ע"א).

כמידת התמסרותו של המתחנך לבניינו האישי בתקופת לימודו כך מידת השפעתו בכל תחומי החיים אליהם יפנה לאחר מכן. גם המתחנך חייב להתמסר באופן החלטי למשימה החינוכית, זו צריכה וחייבת להיות המטרה הבלעדית והפעילות הבלעדית. עבודת החינוך צריכה להיעשות לשמה.

אין דבר בעולם אשר יוכל להסיח את דעתו של המחנך האמיתי ממשמתו. אין מטרה חשובה יותר מהמטרה החינוכית. המחנך מבצע את שליחותו בכל התנאים ובכל המצבים ולוא הקשים ביותר. כך פעלו במשך שנים קשות וארוכות מחנכי נווהרדוק תחת השלטון הקומוניסטי ברוסיה ורבים אחרים.

תנועת המוסר דורשת כי הפעולה החינוכית תעשה בצניעות. כך דרכה של תורה: "תנא דבי רב ענן מאי דכתיב 'חמוקי ירכיך' (שיר השירים ז', ב), למה נמשלו דברי תורה כירך, לומר לך מה ירך בסתר אף דברי תורה בסתר" (סוכה מט, ע"ב). הצניעות היא מבחנה של תנועת חינוכית אמיתית. זוהי עבודה מתוך אהבה "עושה האמת מפני שהיא אמת וסוף הטובה לבוא בגללה" (רמב"ם, הלכות תשובה פ"א). לפנינו, אפוא, שיטה חינוכית מקפת. רק על מקצת עקרונותיה עמדנו כאן. ועוד חזון למועד.